

„Gyermekvédelmi gondoskodásban és családban nevelkedő serdülőkorúak érzelmi intelligenciája, megküzdési stratégiája és szorongása.”¹

Az itt következő kutatásban családban nevelkedő és a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló 16-20 éves fiatalok érzelmi intelligenciájának, megküzdési stratégiáinak, szorongásának vizsgálatát végezték el szerzőink.

Eredményeik alátámasztották feltételezéseiket, amelyek szerint eltérések mutatkoznak a családban, illetve a gyermekvédelmi gondoskodásban élők érzelmi intelligenciájának, megküzdési képességének egyes területein és szorongásukban. Szignifikáns különbséget a két minta között az érzelmi kontroll, társas felelősségtudat, problémamegoldás, stressztűrés és a szorongás területén kaptak.

Következtetéseik szerint az, hogy a család nélkül felnövő fiatalok emocionális kontrollja elmarad a családban nevelkedőkéthöz, szorosan összefügg gyenge stressztűrő képességükkel. Gyakori a szorongató, fenyegető helyzetekre adott inadekvát érzelmi válasz, az impulzivitás, a negatív érzelmek kontrollátlansága. A problémamegoldás terén gyenge potenciál figyelhető meg. A társas felelősségtudat hiányos alakulásában feltehetően döntő a családból való kiszakadás és a talajvesztettség élménye; az önértékelési problémák pedig szintén hátráltatják a hatékony beilleszkedést. A terheket tovább növeli, hogy a fiatalok személyiségfejlődésük során sokszor támasz és segítség nélkül küszködnek kuszán összerosódott alapszorongásaikkal és azok következményeivel.

I. BEVEZETÉS

I.1. ELMÉLETI HÁTTÉR

A család a legelső, érzelmi szempontból meghatározó kisközösség az életünkben. Elsődlegessége abban nyilvánul meg, hogy az egyén fejlődésére a legkorábbi életszakasztól kezdve hatással van. A család egyik legfontosabb feladata, hogy belső, érzelmi biztonságot nyújtson. Itt tesszük meg az első lépéseket a másik felé, megtanuljuk kifejezni érzelmeinket, megismerjük a másokkal való viszonyok árnyalt lehetőségeit és a kapcsolattartás módzatait. Az itt szerzett tapasztalataink határozzák meg azt is, hogy milyen elvárásokkal létesítünk kapcsolatot mások irányában (Bettelheim, 1994). A család meghatározott magatartási- és szerepmintákat ad át, illetve közvetíti a közösségi és társadalmi értékrendszereket, normákat. Fontos szerepe van továbbá a különböző hétköznapi problémák megoldásának tanításában, modellezésében. A család által az egyén megtanulja megismerni és alakítani mind önmagát, mind pedig környezetét. A megtapasztalt élmények, a szülői viselkedésminták, a tudatos nevelés útján közvetített értékek egyaránt fontos tényezői a fejlődésnek (Bagdy, 1986).

Az érzelmi kötelékek minősége egy-egy családban személyiségformáló hatású. A személyes, egyénre szóló szeretetteljes gondozás, különösen az élet korai szakaszában, az elsődleges

¹ Mérészközként a Bar-On Érzelmi Intelligencia Kérdőívet, az Oláh féle PIK Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőívet és a STAI-Y Állapot-Vonás Szorongás Kérdőívet használtuk. Mintánkban 50 családban nevelkedő és 50 gyermekvédelmi gondoskodásban élő serdülő szerepelt.

gondozó (anya) részéről nélkülözhetetlen; és a lehetséges károsodások megelőzője (Bagdy, 1986). A társas kompetencia érzése a személyes képességek fokozatos megtapasztalásával alakul ki, a kapcsolatokban való egyre jobb működés az anyai visszajelzésekkel együtt sikerélményt nyújt, és a fejlődés előremozdító tényezője, hatékonyságérzésünk alapja. Az anya-gyerek kapcsolat által, az együttes élmények során tehát a gyerek megtanulja a tárgyi világ és a saját belső történései feletti kontrollt. Ez a kompetencia megalapozza az önszabályozás funkciót és az éntudatosság érzését is. (Dornes, 2002). Mind a kontroll-érzés, mind pedig az éntudatosság a későbbiekben fontos megküzdési, problémamegoldási módok forrásaivá válnak.

Ha a korai anya-gyermek kapcsolati minta valamilyen okból zavart szenved, például a gyermek szülő nélkül, intézetben nevelkedik, a veszteség élménye egy életre megzavarhatja a szocializáció folyamatát (Ranschburg, 1998). Akiknél az anyakötődés sérült, a felnőttekhez fűződő kapcsolat személyessége hiányzik. Ez azt is jelentheti, hogy megkülönböztetés nélkül barátságosak mindenkivel, ugyanakkor képtelenek igazi, tartós érzelmekre épülő kapcsolatok kialakítására és működtetésére. Mivel nincs kialakult szilárd, belső értékrendjük, sokszor nehezen tudnak ellenállni a környezet destruktív csábításainak. Gyakori a gyermekothonban nevelkedők antiszociális sodródása, kriminalizálódása.

A kötődés zavarait rengeteg hétköznapi példa teszi nyilvánvalóvá. Az állami gondoskodásban élők kortárskapcsolataikat hasonló sorsú gyermekekkel alakítják ki. Gyakorik az agresszív megnyilvánulások egymás irányába és a környezet felé is, sőt, az autoagresszió sem ritka. A személyközi kapcsolatokra kritikátlanul lehet jellemző. Szülőszerepbe kerülve a kötődési

problémáik átadódhatnak, ezt igazolja az a tény is, hogy a vizsgáltunkban résztvevő fiatalok 70%-ának szülei is gyermekotthonokban nevelkedtek.

A gyermekvédelem intézményeiben, a szülő nélkül maradt gyerekek esetében egyértelmű szükség van a családnélküliség traumájának korrigálására. Ez a törekvés azonban gyakran sikertelen, hiszen a befogadó intézmény sokszor csak átmeneti átlomás, a nevelő felnőttek pedig gyakran változnak. Már az otthonba való bekerülésről is elmondható, hogy a hátrányos származási család ellenére is **érzelmi traumát** jelent. A gyermekek megszokott helyzetükből egy minden tekintetben ismeretlen, ezáltal fenyegetőként megélt állapotba kerülnek. Az érzelmi terhek legfőbb eleme a *hiányérzet*: életükből eltűnik a megszokott, állandó környezet, az otthon, a szülők, a testvérek, a barátok (Kálmánchei, 1993). A gyerekeknek csak egy igen kis csoportjánál – azoknál, akik igen rossz környezetből kerülnek állami gondoskodásba – dominálnak a **pozitív élmények**. Ők viszont, amikor a dolgok nem reményeik, elképzeléseik szerint alakulnak, könnyen frusztrálódnak, bizonytalanná, talajvesztetté válhatnak, így a nevelőnek törekednie kell az irreális elképzeléseik mederben tartására.

Sok gyermek a bekerülést követően *pánikba* esik. A tudata beszűkül, riadtá válik, és tehetetlennek érzi magát. Az oldódáshoz időre van szükség, ezért elengedhetetlen a fokozatos hozzászoktatás az új életkörülményekhez. Ideális esetben a gyermek alkalmazkodik, elfogadja a változást; rosszabb esetben azonban szubdepresszív, depresszív állapotba kerülhet, visszahúzódik, közömbössé válhat (Kálmánchei, 1993). Tipikus reakció a szembeszegülés, dac, ellenállás, lázadás, illetve az *agresszív megnyilvánulások* is. A gyermek problémái miatt bűnbakot, felelőst keres, szüleit, testvéreit, barátait, nevelőit hibáztathatja.

Az állami gondozott gyermekek énképét meghatározza – alapvetően a realitásnak megfelelően – hogy érzik: nem tartoznak sehová, elhagyták őket, egyedül maradtak. Negatív érzelmi állapotuk további jellemzője az *egzisztenciális bizonytalanságérzet*. Az *énfejlődés folyamatossága* is elakadhat, a gyermekek sok esetben „önmagukba építik” szülei vétségeit, és saját, esetleges bűncselekményeik, kihágásaik következtében is erősen negatív viszonyuk van saját magukhoz.

Az intézet új, zárt, szabályozott létformát jelent. A gyermekek nagyfokú bizonytalanságot és zavarodottságot élnek át, új szabályokkal, normákkal kerülnek szembe, új személyekkel kénytelenek együtt élni (Berczik, 1998), és a társaktól is sok negatív jelzés érkezik. Az izoláció enyhítése szempontjából és a későbbi visszailleszkedés végett egyaránt nélkülözhetetlen a szülőkkel, rokonokkal, barátokkal való levelezés és látogatások, kimenők biztosítása (Kálmánchei, 1993). Bár a régi gyermekotthonoknál már több szempontból is lényegesen jobban működnek a napjainkban fennálló intézmények (pl. lakásotthonok), de a hospitalizmus jelei itt is megmutatkoznak (pl. személyiségzavar formájában). Azok a gyerekek, akik szülői szeretet nélkül nőnek fel, és így nélkülözik a közvetlen emocionális hatásokat, érzelmileg szegényebbek, retardáltabbak lehetnek, sőt sok esetben akár fizikai, mozgás-, kognitív- és beszédfejlődésük is zavart szenved.

Az **érzelmi intelligencia** (EQ) készsége azt jelenti, hogy képesek vagyunk felismerni a magunk és más emberek érzéseit, és képesek vagyunk érzéseinkkel magunkban és emberi viszonylatainkban is megfelelően bánni. Különbözik az értelmi intelligenciától, azonban egyben ki is egészíti azt (Goleman, 2002). E sajátosságunk a szociális intelligencia azon fajtája, amely által az egyén képes saját és mások érzelmeinek megfigyelésére, megkülönböztetésére, és arra, hogy ezen információkat a felhasználja gondolkodásában és cselekedeteiben (Mayer és Salovey, 1993). Bar-On e tulajdonságsoportot olyan „nyalábként” mutatja be, amely meghatározza, hogy az egyén **„mennyre sikeresen képes megküzdeni a környezete követelményeivel és nyomásaival.”** (Goleman, 2002). Az EQ olyan fontos emberi értékekkel függ össze, mint az élettel való megelégedettség, az interperszonális kapcsolatok minősége, és a szakmai sikeresség mértéke (Palmer, Donaldson, Stough, 2002).

A **megküzdési készséget** (coping) az érzelmi intelligenciához hasonló fogalomnak, az emberi problémakezelési módok sajátos repertoárjának tekintjük. Ennek értelmében az emberi élet, a fejlődés nem képzelhető el változás nélkül, a stressz pedig úgy is felfogható, mint a fejlődést stimuláló, előmozdító változás, amelyhez való alkalmazkodás új képességek kifejlesztését teszi szükségessé. A stressz és megküzdés kutatásának kiemelkedő alakja, Richard Lazarus tranzakcionista coping modelljének központi gondolata, hogy a viselkedés a személy és környezete közötti dinamikus kölcsönhatás eredménye, a coping pedig egyike azon központi változóknak, amelyek ezt a tranzakciót moderálják a különböző nehezített alkalmazkodási feltételek mellett. (Lazarus, 1993)

Lazarus értelmezése szerint egy adott személy-környezet interakcióban az érzelem erőssége és minősége, valamint a megküzdés módja is a kognitív értékelés következménye. Oláh álláspontja szerint a megküzdési eredményesség rejtélyének megfejtéséhez túl kell lépni a stratégiák és a stratégia preferenciák meghatározásán, olyan tényezők vizsgálatára koncentrálva, amelyek a személy-környezet interakcióban erősítik a cselekvő személy fenyegetéssel szembeni pozícióját. A személyiség-kompetencia és énhatékonyság érzését facilitálja az instrumentális dimenziók közül a kontrollképesség, a tanult leleményesség, a lelki edzettség (keménység), az optimizmus, a koherencia-érzék, az éntudatosság. Mindezek együttesen járulnak hozzá a megküzdés eredményességéhez.

Oláh és munkatársai (2004) szerint az egyén megküzdési forráskapacitását alkotó személyiségtényezőket egy integrált személyiségen belüli rendszerként foghatjuk fel. A pszichológiai immunrendszer fogalma azoknak a személyiségforrásoknak a megjelölésére szolgál, amelyek képessé teszik az egyént a stresszhatások tartós elviselésére, a fenyegetésekkel való eredményes megküzdésre úgy, hogy integritása, működési hatékonysága és fejlődési potenciálja ne sérüljön, inkább gazdagodjon, a stresszel való aktív foglalkozás során szerzett tudás, élményanyag és tapasztalat interiorizációja következtében.

Megküzdési készségekre alapvetően stresszterhes, szorongató helyzetekben van szükség. A szorongás olyan kellemetlen – tárgy nélküli – feszültségállapot, amelyet az emberek igye-

keznek elkerülni, vagy megszabadulni tőle. (Scheier és Carver, 1985) Látható tünetei a **viselkedésben** nyilvánulnak meg, pl. a sírás, visszahúzódság, agresszió által. A szorongás az én mély rétegeiből tör fel, ezért sokrétű, nehezen definiálható jelenség. Lényegét tekintve: generalizálódott, rögzült, tárgyatlan distressz állapot. Mint ezt korábban érzékeltettük, az állami gondozott gyermekek személyiségfejlődését erősen jellemzi, hogy támasz és segítség nélkül küszködnek kuszán összerosódott alapszorongásaikkal és azok következményeivel. A család szét-hullása, a sűrűn ismétlődő intézeti áthelyezések a frusztrációk olyan tömegét zúdítják rájuk, amelyeket nem tudnak kiegyensúlyozott lelkiállapotban átvészelni. Szükségszerűen az önleértékelés, a büntudat és az agresszív önkifejezés állapotába kerülhetnek.

Kutatásunk gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermekek stresszkezelésével – és megélésével – foglalkozik, e területről kaphatunk képet a megküzdés, az érzelmi intelligencia és a szorongás fogalmi mentén. Oláh modellje szerint az emocionális kontrollképességünk a saját életünk felett gyakorolt ellenőrzést, a self-reguláció hatékonyságát garantáló személyes coping kompetenciák egyike, a fenyegető helyzetek, kudarcok okozta szorongás, negatív érzelmek feletti uralom fokmérője. A megküzdési potenciál további elemeiként interperszonális képességeink segítenek abban, hogy mások érzéseit tudomásul vegyük, felfogjuk, és a velük való kapcsolatunkat alakítsuk; illetve a társas felelősségtudat révén önmagunkat, mint a csoport konstruktív együttműködő tagját értékeljük. Problémamegoldásunk során összességében képesek vagyunk averzív, szorongást keltő eseményeknek ellenállni, és azok alakulását kedvező irányban befolyásolni.

De vajon milyen mértékben képesek e bonyolult érzelmi és interperszonális feladatok megoldására a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok a családban élő gyermekekhez képest, és milyen területen vannak hiányosságaik?

■ I.2. A VIZSGÁLAT CÉLJA

Kutatásunkban választ keresünk arra, hogy milyen különbségek mutatkoznak az érzelmi intelligencia, a megküzdés és a szorongás tekintetében a családban és a gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedő 16-20 éves fiatalok csoportja közt, a következő rész kérdések mentén:

⟨ Érzelmi intelligencia tekintetében, az e területet mérő kérdőív mely alskáláinál találunk szignifikáns eltérést a vizsgálati és kontrollcsoport között? ⟩

⟨ A gyermekotthonban felnőtt fiatalok megküzdési képessége és ezen belül az egyes sajátosságok hogyan viszonyulnak a családban élőkéhez? ⟩

⟨ Az állami gondoskodásban élő és a családban nevelkedő fiatalok vonásszorongása² milyen mértékű eltérést mutat? ⟩

² Azt az egyéni tulajdonságot, amelynek következtében valaki a tárgyak, jelenségek vagy helyzetek bizonyos osztályát különösen veszélyesnek, illetve fenyegetőnek tekinti és az erre utaló jelekre azonnal fokozott állapotszorongással reagál, a köznyelvben féltékenység, a szaknyelvben vonásszorongásnak (*trait anxiety*) nevezik.

■ HIPOTÉZISEINK

Feltételezzük, hogy:

- a szakellátásban élő és a családban nevelkedő 16 és 20 év közötti fiatalok esetében szignifikáns eltérés mutatkozik e három vizsgált szempontnál, főként egyes részterületeken,
- megküzdési kapacitás szempontjából a gyermekotthonban felnőtt fiatalok elmaradnak a családban felnövő fiatalokhoz képest,
- azok, akik gyermekvédelmi gondoskodásban élnek, alapvetően erősebb szorongásokkal küzdenek, mint a családban élők.

II. Módszer

■ II. 1. VIZSGÁLATI SZEMÉLYEINK, MINTAVÉTEL

A mintavétel földrajzilag távol eső gyermekotthonokból, az alsóbélatelepi II. Rákóczi Ferenc Gyermekotthonból, a Somogy Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat Befogadó Otthonából, illetve Gyermek és Utógondozó Otthonából valamint a Tolna Megyei Gyermekotthonok Igazgatósága gyermekotthonaiból történt. A kontroll csoport tagjai két Somogy megyei gimnáziumból a kaposvári Táncsics Mihály és a fonyódi Mátyás Király Gimnáziumból véletlenszerű kiválasztással kerültek ki.

■ Két csoportot hasonlítottunk össze:

1. Vizsgálati csoport: 50 gyermekotthonban nevelkedő 16 és 20 év közötti fiatal.
2. Kontroll csoport: 50 családban nevelkedő 16 és 20 év közötti fiatal.

■ A VIZSGÁLATI CSOPORT DEMOGRÁFIAI ADATAI

A kutatásunkba bevont két csoportot illetően választottuk, nagy figyelmet fordítottunk a nemek arányának megfeleltetésére. A szakellátási minta átlagéletkora 17,3 év, a legnagyobb arányban a 16 éves korosztály képviseltette magát. Tagjai közül legtöbben (18 fő) 6-10 évet töltöttek gyermekvédelmi gondoskodásban. A végzettség szintje: 46%-uknál (23 fő) általános iskola, 20% (10 fő) nem fejezte be általános iskolai tanulmányait, 18% (9 fő) szakiskolai, 12% (6 fő) szakközépiskolai, 4% (2 fő) gimnáziumi végzettséggel rendelkezik.

Az ötven megkérdezett gyermek közül 43 ismeri, 7 nem ismeri a vér szerinti szüleit. A 43 gyerekből csupán 29 tartja velük a kapcsolatot. A gyermekotthonban elhelyezett száma 45 fő, szemben a lakásotthonokkal, ahol csak 5 fő él. A vizsgált gyermekek legnagyobb százaléka második gondozási helyén lakik. Ezt követi az első, majd a harmadik gondozási hely gyakorisága, és végül a negyedik-ötödik elhelyezés.

A kontroll csoportot alkotó, családban nevelkedő fiatalok átlagéletkora 16,5 év.

A 2 gimnáziumi osztályban a korosztály megoszlása homogénebb, mint a vizsgálati csoportban. A 16 és 17 évesek aránya

ugyanakkor a két csoportban közel azonos. A kontroll csoport tagjai közül mindössze egy fő töltötte be a 19. életévét.

Az 50 vizsgált gyermek közül 46 él két szülővel, 4 pedig csak egyik szülőjével. A későbbiek folyamán majd látni fogjuk, hogy az a tény, hogy egy, vagy mindkét szülővel nevelkedik-e a gyerek, nem bizonyult meghatározónak vizsgálatunk szempontjából. A családban élőknel többségben vannak azok, akiknek vannak testvéreik, mindössze 13 főnek nincs testvére.

A vizsgálati és kontroll csoport demográfiai adatait az 1. és a 2. táblázat foglalja össze:

1. számú táblázat

VIZSGÁLATI CSOPORT DEMOGRÁFIAI ADATAI

Nemek aránya	lány	44%
	fiú	56%
Minta életkori eloszlása	16 éves	42%
	17 éves	16%
	18 éves	22%
	19 éves	8%
Hányadik a jelenlegi gondozási helyük?	20 éves	10%
	Első	36%
	Második	44%
	Harmadik	16%
	Negyedik	2%
Gyermekvédelmi gondozásban töltött évek	ötödik	2%
	0-1	6%
	2-3	20%
	4-5	14%
	6-10	38%
Intézménytípus szerinti eloszlás	11-15	18%
	19-20	4%
	gyermekotthonban élők	90%
Ismerik-e szüleiket?	lakásotthonban élők	10%
	Igen	86%
Tartják-e a kapcsolatot szüleikkel?	Nem	14%
	Igen	58%
	Nem	42%

2. számú táblázat

A KONTROLL CSOPORT DEMOGRÁFIAI ADATAI

Életkori eloszlás	16 éves	50%
	17 éves	48%
	19 éves	2%
Egy, vagy két szülő neveli	egy szülő	8%
	két szülő	92%
Testvérek	van testvére	74%
	nincs testvére	26%

II.2. MÉRŐESZKÖZÖK

a. *A Bar – On* (Érzelmi Intelligencia Kérdőív, Dawda D., Hart S. D., 2000.) 121 tételes eszköz, olyan személyiségvonások leírására alkalmas, amelyek megmutatják, hogy a személyek hogyan viselkednek különböző érzelmi és szociális helyzetekben. A válaszokat 5 fokozatú skálán kell megadni attól függően, hogy egyes állításokat mennyire érznek igaznak a kitöltők.

b. *A PIK* (Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőív, Oláh, kézirat, 2006): A 80 tételes skála a pszichológiai im-

munrendszer, azaz a coping lehetőségek (potenciál dimenziók) operacionalizálására készült. Három szempontcsoportja közül a megközelítő, monitorozó rendszerre és az önszabályozásra vonatkozó állításokat használtuk (pozitív gondolkodás, kontrollézés, koherencia érzés, növekedésérzés, szinkronképeség, impulzuskontroll, érzelmi kontroll, ingerlékenység gátlás). A válaszokat 4 fokozatú skálán kell pontozni teljesen jellemző- egyáltalán nem jellemző végpontok közt.

c. *STAI-Y* (Állapot-Vonás Szorongás Kérdőív): A Spielberger és munkatársai által kidolgozott STAI (Sipos, Sipos és Spielberger, 1992). Kutatásunkban csak a vonásszorongás mutatóját használtuk. Az egyes tételeket 4 fokozatú skálán kell pontozni, attól függően, hogy a válaszadók mennyire érzik őket igaznak önmagukra nézve.

III. EREDMÉNYEK

Vizsgálatainkból a legtöbb szignifikáns eltérést a családban, illetve gyermekvédelmi gondoskodásban élők esetében mutattuk ki – ahogyan ezt a 3.-6. táblázat is érzékelteti. A stressztűrés, az érzelmi kontroll, az ingerlékenység, az éntudatoság, az empátia, a társas felelősségtudat, a társas monitorozás, az impulzivitás-impulzuskontroll és a boldogság tekintetében egyértelműen szignifikáns eltérések látszanak. Ugyanakkor összefüggés jelenik meg a vonásszorongás, a pozitív gondolkodás és az önbecsülés szempontjából.

A legtöbb szignifikáns eltérést a stressztűrés és az ingerlékenység tekintetében tapasztaltuk. A stressztűrés a családban illetve gyermekvédelmi gondoskodásban élők összehasonlításában és azok közt mutat eltérést, akik a gyermekvédelemben neveltek csoportjában ismerik, illetve nem ismerik szüleiket. Mindazonáltal arra az eredményre jutottunk, hogy a gyermekvédelmi csoport érzelmi intelligenciáját nem befolyásolja az a tény, hogy fennáll-e kapcsolattartás a vér szerinti szülővel.

Gyermekvédelmi csoport/kontroll csoport összehasonlításban szignifikáns különbséget találtunk a problémamegoldás és az érzelmi kontroll, az impulzuskontroll, az éntudatoság, valamint a társas felelősségtudat tekintetében. Ezen belül az érzelmi kontrollnál és az impulzivitásnál azok pontszámai térnek el jelentősebben, akik a gyermekvédelemben élők közül nem ismerik vér szerinti szüleiket. A társas felelősségtudatnál az ismeri szüleiket vs. nem ismeri szüleiket, valamint a fiú-lány összehasonlításnál is jelentős eredményekre jutottunk (ez utóbbi esetben a fiúk értéke magasabb).

Az önbecsülés egyértelmű szignifikáns különbségét csak a fiú-lány dimenzió esetében tapasztaltuk (a lányok javára), amely eredmény nehezen értelmezhető. Gyermekvédelem-család összevetésben csak tendencia látszott. Családban illetve gyermekvédelmi gondoskodásban élőknel a felsoroltakon kívül szignifikáns különbségeket mutattunk ki az empátia, társas monitorozás és boldogság szempontoknál.

Tendenciát nyertünk a vonásszorongásnak a gyermekvédelemben valamint családban élők közti összehasonlításánál, főleg azok hátrányára, akik nem ismerik szüleiket; emellett pedig a szakirodalommal összhangban álló nemi hatásokat is talál-

tunk (a szorongás lányoknál erősebb). A családban élőknel a vonásszorongás szempontjából kedvezően befolyásolt a testvérek létezése. Az **érzelmi kontrollnál** a gyermekvédelmi gondoskodás alatt állók közül azok a legterheltebbek, akiknek nincs kapcsolatuk szüleikkel.

■ KÖVETKEZTETÉSEK

A vizsgálati eredmények alapján megállapítható, hogy hipotéziseink nagy részben beigazolódtak. A gyermekvédelmi gondoskodásban élő és a családban felnövekvő 16 és 20 év közötti fiataloknál szignifikáns eltérés mutatkozik az érzelmi intelligencia és a megküzdési készségek tekintetében, valamint tendenciális eltérés a gyermekotthonban élő fiatalok hátrányára a vonásszorongás terén.

A családban való nevelkedés meghatározó érzelmi hatásokkal jár. Mindazonáltal, abból az eredményből, hogy nincs szignifikáns különbség az egy szülővel és két szülővel élő gyermekek közt, arra következtethetünk, hogy inkább a család légköre, mint jellege, struktúrája lehet jelentős az érzelmi intelligencia szempontjából.

A gyermekvédelmi gondoskodásban élők érzelmi intelligencia terén tapasztalt gyengesége arra enged következtetni, hogy ezek a fiatalok az elsődleges gondozó hiányában kevésbé képesek önmaguk és mások érzéseinek felismerésére, beazonosítására. Mivel az érzelmek kezelése nehezített számukra, gyakran inadekvát módon viszonyulhatnak saját belső állapotaikhoz és mások emócióihoz; hatásukra félelmet, bizonytalanságot érezhetnek. Ebben a gyökértelenségben a „felnőttek világa” kiismerhetetlen, bejósolhatatlan reakciók félelmetes zűrzavarának tűnhet. Kétségekkel küszködve, az állami gondozottként nevelkedő serdülő kevésbé képes megküzdni a másodlagos környezete (iskola, később munkahely, párkapcsolat, barátok) követelményeivel, nyomásával.

A kutatásunkban talált hiányosságok minden bizonnyal visszavezetők a korai kötődés hiányára; összhangban azazal, hogy gyermekvédelmi gondoskodásban felnőtt gyermekek gyakran viselkednek éretlenül: felszínes érzelmi kapcsolatokat építenek ki, illetve gyakori náluk a meggondolatlan, menekülésszerű gyermekvállalás. (A megszületett gyermek érhetően nem váltja be azt a hozzá fűzött reményt, hogy „végre lesz valaki, aki engem is szeret!”) Sem a párkapcsolatokra, sem az anyai szerep szempontjából nem áll rendelkezésre megfelelő mintájuk; s ha nem kapnak, vagy nem tudnak segítséget elfogadni, akár pszichogénikusan „át is örökíthetik” saját kötődési képtelenségüket. Mindezen felül serdülőkorban fokozottan érinti őket a csavargás, szenvedélybetegségek (drog, alkohol, játékgépezés) és a bűnözés veszélye. Személyes kötődés hiányában nincs mögöttük olyan érzelmi támasz, amely segítené őket a kamaszkori belső kérdések, zűrzavarok átvészelésében.

Az érzelmi intelligencia és problémamegoldási potenciál megfelelő fejlődése szempontjából rendkívül fontos lenne, hogy az állami nevelt gyermekek – főleg a csecsemőkorban intézménybe kerülők – mielőbb nevelőcsaládba kerüljenek. Ez a gondoskodási forma közel áll a természetes kisközösséghez, így a gyermeknek lehetősége nyílna az egyszemélyes kötődés kiala-

kítására. Ha erre nincs lehetőség, akkor az állandóság, a folytonosság, érzelmi melegség, személyesség biztosítása lehet fő cél – például lakásotthoni környezetben.

Az érzelmi intelligencia és a megküzdés megalapozása érdekében a gyermekvédelmi gondozók, nevelők részéről rendkívül fontosnak véljük az egyértelmű, félreérthetetlen, hiteles magatartást. E területen dolgozó szakemberekként magunk is örök belső dilemmaként éljük meg azt a kérdést, hogy ezeket a gyermekeket érzelmileg mennyire engedhetjük közel magunkhoz, és mennyire mutathatjuk ki nekik a saját érzéseinket? A fenti eredmények alapján úgy véljük, hogy bár mindenkinek a saját személyiségétől függ, hogy mennyire tud érzelmeire alapozni, mégis elengedhetetlenül fontos, hogy amit tesz, őszintén és hitelesen, vállalhatóan tegye. A szakember ugyanis, család hiányában, közvetlen modellhatást gyakorol, s a gyermek általa megtanulhat a társas helyzetekben hatékonyan eligazodni.

A megküzdési készségek területén szintén jelentős elmaradást tapasztaltunk a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok esetében. Az érzelmi kontroll hiánya jelzi, hogy nem képesek úrrá lenni a fenyegetések, a különböző veszélyes helyzetek, kudarcok keltette szorongásaikon. A kellemetlen tapasztalatok, fenyegetések könnyen eltérítik őket kitűzött céljaiktól; jellemző rájuk a túlzott aggodalmaskodás, a negatív következmények iránti szenzitivitás és a depresszióra való hajlam.

Ezzel összhangban van az ingerlékenységátlásban tapasztalt hiányosság is, a vizsgált fiatalok az indulataikat megnevelítő érzelmi közelség nélkül nem tudnak olyan mértékben kontrollt gyakorolni önmaguk felett, mint a kontrollcsoport, és mint amennyire ez elengedhetetlenül szükséges volna a hatékony beilleszkedéshez. Negatív emócióikat (düh, harag) nem képesek konstruktív módon felhasználni, gyakoriak az agresszív megnyilvánulások, melyek irányulhatnak mások vagy önmaguk felé. Nap mint nap számos példa adódik, amikor a legkisebb frusztráció, vagy egy ártatlan félreérthető szituáció hatására azonnal és a következmények mérlegelése nélkül rongálni kezdenek, törnek-zúznak maguk körül, vagy más agresszív viselkedést mutatnak. Később, ha megnyugodtak, már meg lehet velük beszélni a történeteket, sokszor utólagosan felismerik, mit kellett volna tenni; különös módon azonban, a legközelebbi alkalommal, hasonlóképpen kiélezett helyzetben ismétlődnek a kontrollálatlan megnyilvánulásaik.

A gyermekotthonban felnőtt fiatalok társas monitorozó készsége ugyancsak elmarad a kontrollcsoportéhoz képest. Kevésbé képesek a társas környezet információit érzékenyen és szelektíven észlelni, valamint adekvátan felhasználni az aktuális és távlati céljaik megvalósításához. Pszichológiai immunrendszerüket tekintve „A” típusú személyiségek, a Megközelítő-Monitorozó-, és az Önreguláló rendszerük szempontjából maradnak le a kontroll serdülők mögött. Interperszonális repertoárjuk fejletlensége nyilvánvalóan összefügg érzelmi problémáikkal; nem képesek szereteten alapuló, jól működő kapcsolatokat kialakítani. Társas felelősségtudatuk is sérült, ritkán tudják önmagukat a csoport, a társadalom konstruktív együttműködő tagjaként érzékelni. Mindezt tovább súlyosbítja, hogy nemcsak

a csoportból, de a világból is „kilógnak”, kiszolgáltatottság érzéssel küzdenek, nem érzik, hogy kontrollt tudnának gyakorolni saját életük felett.

Vonásszorongás terén tendenciát találtunk a családban élőkhöz képest a gyermekotthonban felnövő fiatalok hátrányára: a szorongás látható tüneteit (sírás, visszahúzódság) magunk is gyakran tapasztaljuk; gyakori az ehhez társuló koncentrációs, döntési képtelenség is. Az átlagosnál gyakrabban jelentkeznek szociális szorongások, alvászavarok, étkezési zavarok (anorexia nervosa, bulimia nervosa). A szakirodalommal összhangban és konzisztensen, a lányok a fiúknál nagyobb valószínűséggel mutatják a szorongás jeleit.

Az érzelmi intelligencia, a megküzdés és szorongás vizsgálata olyan jelenségekre világított rá, amelyek alapjaiban befolyásolják az állami nevelt fiatalok személyiségét. Azok, akik kénytelenek nélkülözni a család szeretetteljes jelenlétét, a szülő, szülőkhöz hiányát, egyúttal a szociális világban való eligazodás alapvető kellékárával sem rendelkeznek. Ha ez a vizsgálat csak egy csepp segítséget nyújt problémáik jobb megértéséhez, már nem volt hiábavaló a munkálkodásunk.

Szótsné Karkus Zsuzsanna, Pap Éva, Pál Kornélia,
Jankovics Csaba, Dr. Mirnics Zsuzsanna

IRODALOMJEGYZÉK

1. Bagdy E. (1986): *Családi szocializáció és személyiségzavarok*, Tankönyvkiadó, Budapest.
2. Bettelheim B. (1994): *Az elég jó szülő*, Gondolat, Budapest
3. Berczik K. (1998): *Nevelőotthonba került gyerekek viszonya családjukhoz*, Gyermekvédelem, 2
4. Dawada D., Hart S. D. (2000): *Assessing emotional intelligence: reliability and validity of the Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-I) in university students*, *Personality and Individual Differences*, 28: 797-812
5. Dornes M. (2002): *Kompetens csecsemő*, Pont Kiadó, Budapest
6. Goleman (2002): *Érzelmi intelligencia a munkahelyen*, SHL, Budapest
7. Kálmánchei M. (1993): *Az intézetbe kerülés pszichológiai szempontú elemzése*, *Gyermekvédelem - nevelőközösségek*. 1. 1993. 2. 20-23. , Budapest : [FICE Mo. Egyes.
8. Sipos K., Sipos M., Spielberger C.D. (1992): *A STAI magyar változata*, In: Mérei F., Szakács F. (szerk.): *Pszichodiagnosztikai Vademecum I.*, Tankönyvkiadó, Budapest, 123-133.
9. Lazarus, R.S. (1993): *From psychological stress to the emotions: A history of changing outlooks*, *Annual Review of Psychology* 44: 1-21.
10. Mayer J. D., Salovey P., 1993, *The intelligence of emotional* 17: 433-442
11. Oláh A. (2004): *Megküzdés és pszichológiai immunitás* In: Pléh Cs., Boros O. (szerk.) *Bevezetés a pszichológiába*, Osiris, Budapest, 631-664.
12. Palmer B., Donaldson C., Stough C. (2002): *Emotional intelligence and life satisfaction*, *Personality and Individual Differences* 33: 1091-1100
13. Ranschburg J. (1998): *Az érzelem és a jellem lélektanából*, *Fejlesztéslélektani Tanulmányok*, Okker Kiadó, 80-98, 112-122
14. Scheier M.F. and Carver C.S. (1985): *Optimism, coping and health: Assessment and implications of generalized outcome expectancies*, *Health Psychology* 4: 219-247.

Irányelvek, standardok, protokollok

A Szociális- és Munkaügyi Minisztérium megbízásából és a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet¹ közreműködésével 2006 júniusában „Szociális és gyermekvédelmi szolgáltatások standardjainak és protokolljainak kidolgozása” elnevezésű projekt vette kezdetét. A projekt azzal a céllal jött létre, hogy kezdeményezze, előmozdítsa a szociális és gyermekvédelmi szolgáltatások megvalósítását szabályozó dokumentumok kidolgozását a gyakorlatban tevékenykedő szakemberek minél szélesebb körének bevonásával.

Magam a projekt egyik gyermekvédelmi területet képviselő munkacsoportjának tagjaként veszek részt e nagy-szabású szakmai és szakmaközi vállalkozásban. Jelen írásomban a projekt rendeltetéséről, kitűzött céljairól és feladatairól alkotott személyes nézeteimet és reményeimet fejem ki. Részben abból a megfontolásból teszem, hogy a figyelem előtérbe állítsam, egyben a szélesebb nyilvánosság elé tárjam a projekt kapcsán felvetődő izgalmas és feszítő kérdéseket. A felvetett téziseket ugyanakkor vitaindító gondolatoknak is számom.

A PROJEKT KONCEPCIÓJA TÖMÖREN ÖSSZEGEZVE²

A szociális és gyermekvédelmi szolgáltatások standardjainak és protokolljainak kidolgozására szerveződött projekt azért jött létre, hogy kezdeményezze és segítse a szolgáltatás-együttes szakmai tartalmának minimumkritériumait rögzítő szabályozó dokumentumok megalkotását. Abból a feltevésből indultak ki a

projekt kitalálói, hogy a szociális- és a gyermekvédelmi szakterületek immár eljutottak arra a szakmai-módszertani fejlettségi szintre, amikor a továbblépést az jelentheti, ha a szolgáltatások kivitelezésére vonatkozólag megfogalmazódnak és a napi tevékenységbe beágyazódnak az egységes szakmai minőségi kritériumok, alapkövetelmények. E szabályozók a szociális és gyermekvédelmi szükségleteket és problémákat szakmai szempontú megközelítésbe helyezik, egyben a megoldás módjait, módszereit szakmai modelleként értelmezik. A szabályozók meghatározásával lehetővé válik a feladatellátás színvonalának mérhetősege és összehasonlíthatósága.

A szakmai szabályozók kimunkálása mellett a szervezők azt az érvet is felhozták, hogy a szociális- és gyermekvédelmi ágazatot jelenleg a jogi túlszabályozás jellemzi, ami a jogi és szakmai szabályozás tudatos szétválasztásával szüntethető meg: „A je-

1 2007. január 1-jétől Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet (SZMI).

2 Lásd bővebben: *Segédlet a szociális és gyermekvédelmi szolgáltatások standardjainak és protokolljainak kidolgozásához*. Összeállította: Dr. Hajnal Miklós Pál, Póti Viktória. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 2006. augusztus. Dr. Hajnal Miklós Pál: *Minőségügy: irányelvek, standardok, protokollok* (előadási anyag – 2006. június). Dr. Hajnal Miklós Pál: *A szociális és gyermekvédelmi szolgáltatási irányelvek, standardok, protokollok*. Kidolgozást *Segédlet* (előadási anyag – 2006. június). Letölthető: www.ncsszi.hu/szoc_min_muhely.html A projektről további ismertető, dokumentumok is olvashatók, illetve letölthetők az SZMI (NCSSZI) honlapján.